

prikazali zgodovino naše skupne Evrope. Upamo tudi, da bo spodbuda arhivistom ob razmišljanju o izdelavi informacijskih pripomočkov.

Josip Kolanović

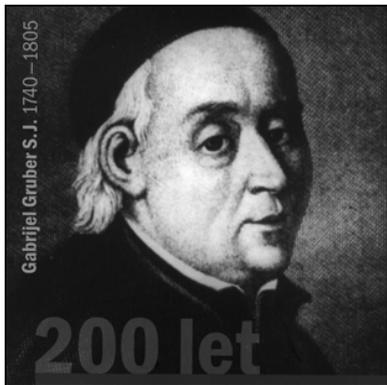
Iz hrvaščine prevedla: Danijela Juričić Čargo

Gabrijel Gruber S. J.: 1740–1805: 200 let, Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi, zv. 24, Ljubljana 2005, 106 strani

Katalogi so neobvezni, a pogosti in nenadomestljivi spremljevalci likovnih, muzejskih, arhivskih in drugih razstav. Obiskovalca tiho in nevsiljivo usmerjajo in opozarjajo na pomembne in zanimive podrobnosti, ki bi jih sicer utegnil spregledati, predvsem pa ostanejo kot dokumenti, ki pričajo o razstavi, potem ko se ta že izteče in začnejo vtisi, ki jih je vzbudilo razstavljeno gradivo, bledeti.

Takšno vlogo opravlja tudi katalog, ki so ga skupaj z razstavo ob 200-letnici smrti Gabrijela Gruberja, zasnovali in pripravili višji svetovalki ARS, magistri Aleksandra Serše in Danijela Juričić, direktor ARS dr. Matevž Košir ter inž. fizike in dr. zgodovine Stanislav Južnič z Inštituta za matematiko, fiziko in mehaniko, ki je pred nedavnim objavil tudi izčrpno monografijo o življenju in delu učenega jezuita. Še več, katalog je raznovrstno razstavljeno slikovno gradivo o znamenitem znanstveniku in redovniku še dopolnil in nadgradil. Posebej izčrpen je v poglavjih, ki sledijo Gruberjevi življenjski poti, zlasti v obdobju 1768–85, ki ga je preživel v Ljubljani.

Tudi prestolnica dežele Kranjske na začetku druge polovice 18. stoletja je v besedilu prikazana zelo živo in brez romantičnih olupšav. Kar seveda ni naključje, saj so bile prav slabe higienske in sploh življenjske razmere v mestu poglavitni razlog, da je mladi profesor eksperimentalne mehanike, jezuit Gabrijel Gruber 4. junija 1768 prišel v Ljubljano z nalogo, da osuši močvirje, ki je segalo do južnih robov mesta in ga, kadar se je spremenilo v jezero, pogosto poplavljal.

Gruberjevo življenje in delo je v nadaljevanju prikazano v govorici dokumentov, zlasti v reprodukcijah najrazličnejših pisem in pogodb ter dokumentarnih fotografij in drugega gradiva, ki ga je največ shranjenega prav v zbirkah ARS – v prostorih, ki jih je znanosti namenil že sam Gruber. Večje pozornosti so med drugim deležni dokumentacija, povezana z gradnjo "Cesarskega grabna", dragoceni Gruberjevi ladijski modeli, nastali kot nazorni učni pripomočki, nato Gruberjevi najvidnejši ljubljanski sodobniki, zlasti sodelavci in učenci ter poleg njih tudi najodločnejši nasprotnik, naravoslovec Baltazar Haquet. Zanimivo je še poglavje, ki na kratko, a vendarle osvetljuje tudi izume, članke, risbe, arhitekturne načrte in druga področja delovanja vsestranskega Gabrijela Gruberja.

Katalog, ki ga je izvrstno oblikovala Mima Suhadolc, je izšel kot 24. zvezek serije Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Zaključuje ga seznam virov in literature – še eno dopolnilo razstave.

Iztoke Ilich

Ivanka Zajc Cizelj, I. gimnazija v Celju 1808–1975, inventar, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Inventarji 10, Celje 2005, 190 strani

Dr. Ivanka Zajc Cizelj se že dolgo let ukvarja z gradivom o šolstvu, ga dobro pozna in tako je pred nami že tretji inventar izpod njenega peresa s to temo. Poleg tega je avtorica študije o zgodovini osnovnega šolstva v Celju in razstave o celjski gimnaziji. Tokrat se je odločila za celovito predstavitev gradiva te najstarejše srednješolske ustanove v mestu.

"1808 so Cesar Franž I. z dopisom štajerske vlade od 10. septembra t. l. Celanom latinske šole dovolili. Perva latinska šola se je mesca novembra 1808 v Celi začela. Dobili so potem vsako leto edno šolo več, tako, da se je v jeseni 1812 peta šola na tukajšnjem gimnaziju začela". Tako je v Celjski kroniki zabeležil Ignac Orožen, vendar se za kratkim zapisom skriva daljša zgodovina poskusov ustanovitve gimnazije v Celju. Že leta 1726 so zaradi pomanjkanja materialnih sredstev samo pri poskusu ostali mariborski jezuiti, leta 1769 se ni uresničila ideja o najemu mestnega učitelja, ki bi učil "prvi razred latinskih šol" in tudi zahtevo mestnega sveta za ustanovitev šestrazredne gimnazije je gubernij v Gradcu leta 1794 zavrnil. Šele ob koncu stoletja je celjskemu okrožju dovolil začetek zbiranja sredstev za gimnazijo.

Avtorica je svoje delo razdelila na več enot. V prvi predstavlja zgodovino nastajanja in delovanja gimnazije, v drugi historiat gradiva, najboljše pa je seveda popis gradiva. Na koncu sta še predmetno in imensko kazalo.

V prvem delu izvemo, da je šola po ustanovitvi dobivala pravico do šestega, sedmega in osmega razreda; popolna osemrazredna šola je postala leta 1849. Z večanjem števila razredov se je večala tudi njena prostorska stiska. Prvotno gimnazijsko poslopje, zgrajeno leta 1813, je postalo premajhno in dijaki so bili prisiljeni gostovati v vrsti poslopij v mestu. Že pred prvo svetovno vojno so za šolo zgradili veliko poslopje, vendar je kot številna šolska tudi to med vojno služilo vojakom. V tej zgradbi šola deluje še danes. Njeno delovanje se seveda ni moglo izogniti mednarodnim sporom med Slovenci in Nemci na Štajerskem. Na njej so se šolali in delali dijaki in učitelji tako slovenske kot nemške narodnosti. Pred letom 1895 je pouk potekal sprva v latinščini, nato v nemščini, slovenščina je bila le učni predmet. Slovenski dijaki so bili zato v slabšem položaju, saj so zaradi obiskovanja pripravljalnega razreda, ki jih je pripravil na sledenje pouku v nemščini, zamudili celo leto. Problem dvojezičnega pouka se je tako zaostрил, da so o njem leta 1895 razpravljali na državni ravni. Uspeh je bil polovičen: slovenščino so uvedli v prve štiri razrede, vendar je bila učni jezik le pri štirih predmetih, pri drugih je bil nemški, v višji gimnaziji je bil pouk samo v nemščini.

Avtorica nam v tem delu predstavlja še več prelomnih trenutkov v delovanju gimnazije: okupacijo 1941–1945, ponovni začetek delovanja v letu 1945 in vrsto sprememb v povojnem obdobju, katerih vrh predstavlja konec boja oblastnikov proti gimnaziji z uvedbo usmerjenega izobraževanja. V šolskem letu 1983/84 je končala šolanje zadnja generacija gimnazijskih maturantov. Vendar na srečo prekinitvev splošnoizobraževalnega programa ni bila dolga. Že leta 1990 si je I. gimnazija kot ena med prvimi priborila svoj prejšnji status.

Historiat gradiva nas seznanja z dejstvom, da bo najstarejše ohranjeno gradivo gimnazije kmalu staro 200 let. Šola ga je ohranila in v dveh predajah (leta

1967 in 2003) izročila arhivu. Ivanka Zajc Cizelj je sprva oba dela ločeno kronološko in tematsko uredila do te mere, da sta bila dostopna uporabnikom, leta 2005 pa je oba dela dokumentacije združila, signirala in popisala. Zajema obdobje 1808–1975 in obsega 91 arhivskih škatel.

Popis gradiva (ki obsega 1053 enot) prinaša pregled, kot je bilo že rečeno, kronološke in tematske ureditve dokumentov, ki so se na srečo zelo dobro ohranili. Poleg bogate dokumentacije (matične knjige, kronike, vpisnice, predmetniki, redovalnice, zapisniki, sporazumi in statistike vseh vrst, pravilniki in statuti, okrožnice, korespondenca, sezname učil, zadeve osebja, gradbeni načrti in ne nazadnje gradivo družbenopolitičnih organizacij, ki so delovale tudi po šolah) in vseh vrst podatkov, ki jih v tej dokumentaciji pričakujemo, bomo vzeli v roke inventar gradiva katere koli šolske ustanove še zaradi marsičesa drugega. Šolsko gradivo namreč dobro kaže viharne čase, v katerih je nastalo, spremembe oblasti in posledice. Navedimo le nekaj primerov. Na str. 46 najdemo izjave slovenskih dijakov za Majniško deklaracijo leta 1917, na str. 43. prosti spis iz leta 1942 z naslovom Nemški vojaki so tu, na str. 60 zapis o izključitvi dijaka leta 1949 "*zaradi razširjanja sovražne ideologije*".

Obravnavani inventar bo – v nasprotju z drugimi – prebral tudi kdo, ki ga ne bo potreboval le zaradi študija in raziskovanja. Od "klasičnih" inventarjev se razlikuje, ker prinaša (ne samo) krajše izvlečke vsebine gradiva, ki je naštetu v tekoči signaturi. To pa spremeni inventar v zanimivo branje, in to je njegova velika prednost. V izvlečkih je avtorica predstavila življenje dijakov, profesorjev in posege okolice v dejavnost šole. V njih se nam odkrije celotna mavrica dejavnosti, odnosov, reagiranj, čutenj, skratka, odkrije se nam družba določenega časa. Avtorica je uporabila vsebino dokumentov za popolno predstavitev, mi pa jih še nekaj uporabimo za ilustracijo.

Okrožnica št. 80, 14. januar 1938 (sign. 71/204): "*Po čl. 2 pravilnika o pobijanju komunistične in druge*

Poslopje I. gimnazije pred drugo svetovno vojno

razdiralne propagande med šolsko mladino so dolžni razredniki dvakrat v šolskem letu pregledati stanovanja svojih učencev. Razumljivo je, da si boste ogledali samo manj znana ali sumljiva stanovanja učencev, ki stanujejo pri drugih ljudeh. /.../ Naročam, da izvršite preglede /.../ poročate do 31. januarja".

Okrožnica št. 154 z dne 7. februarja 1940 (sign. 71/204): "Zadnji čas opažam, da se vrše /.../ s kepanjem med učenci in učenkami naravnost bitke. Gledalci(lke) pa s huronskim vpitjem zasledujejo to početje".

Poročilo o pouku glasbe, risanja in telovadbe v samostojnih nemško-slovenskih gimnazijskih razredih v letih od 1889 do 1900 (sign. 71/225): "Pri pouku glasbe so prepevali cerkvene pesmi, avstrijsko himno v slovensčini in nemščini, slovenske ljudske pesmi (Slepec, Barčica, Oj zlati čas, Pojmo urno, Tam za goro, Novomašnik) nemške ljudske pesmi in tudi latinske /.../. Negativnih ocen pri tem predmetu ni bilo".

Poročilo o verouku leta 1948 (sign. 75/110): "Kot je razvidno je število obiskovalcev v prvih dveh razredih znatno poskočilo. Podpisani sem večkrat nadziral pouk, a nikdar nisem opazil, da bi bilo navzočih več dijakov, kot se jih je prijavilo".

Poročilo o zdravstvenem stanju dijakov iz leta 1949 (sign. 76/421) navaja, "da je bilo na šoli 99 podbranjnih dijakov, 165 slabotnih, 22 tuberkuloznih, 7 s kožnimi obolenji, pri enem je bilo zaznati posledice alkoholizma, eden pa je bil ušiv. Glede življenjskih razmer pa je bilo stanje naslednje: 156 dijakov je bilo slabo preskrbljenih z obleko in obutvijo, 35 jih je stanovalo v neprimernih stanovanjih, 6 pa je bilo zanemarjenih".

Zapisnik 3. redne seje profesorskega zbora v šolskem letu 1946/47 (sign. 81/661): "Naša šola mora zasledovati namen – vzgojiti mladino v patriotičnem duhu. V šole je treba vnesti duha mladinske proge. Ne smemo vlivati mladini samo znanja, ne da bi mislili na končni cilj. Naša šola naj pošlje v svet mladino, ki bo pripravljena in voljna žrtvovati svoje najboljše sile v izgradnji naše države".

Osmrtnice kot slovo od šolskih klopi (sign. 91/1053): leta 1966 naznanjajo "vsem trpinom tega učno-vzgojno-izobraževalno-prosvetno-deficitnega zavoda, da je dočrpel 4. E. /.../ Neutolažljivi striček Vanja, skrbni očka Emil I. strašni, Florica bisuplenca, imaginarna Ivica, beztržajni čvekobacač M65/66, dr. honoris causa France wewed, napoleonsko nabita Nika, /.../".

Inventar bo tudi priročno pomagalo vsem, ki se bodo lotili pisanja o znanih osebnostih. V njem najdemo podatke o mnogih, pomembnih za vso Slovenijo – od Slomška in Aškercera do Mojmirja Sepeta. Pri tem bosta v pomoč predmetno in osebno kazalo na koncu.

Inventar toplo priporočam v branje, zanimiv pristop predstavitve gradiva pa v posnemanje. Na koncu pa še zamere. Avtorici zamerim, ker ni dobrega inventarja naredila še boljšega z ilustracijami.

Bojan Himmelreich

Emica Ogrizek, Inventar sodnega registra okrožnega sodišča Maribor 1898–1941, Zadržni register, Inventarji 12/1, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2006, 285 strani

Pokrajinski arhiv v Mariboru je izdal novo publikacijo – inventar sodnega združnega registra, ki je nastal leta 1898, njegov zaključek pa sega nekje v zgodnja štirideseta leta. "Krivdo" za njegov nastanek nosi Emica Ogrizek, dolgoletna prijateljica in poznavalka pravosodnih fondov ter njihove bogate vsebine. Z pregledom listinskega gradiva je spoznala bogato vsebino, ki jo skrivajo fondi sodišč in drugih pravosodnih organov in del nje v pričujoči publikaciji predstavila tudi širši javnosti.

S predstavitvijo združnega registra Okrožnega sodišča Maribor se nadaljuje dolgoletna mariborska tradicija predstavitve fondov, ki so vezani na pravosodje. Tako so v preteklosti izdali že inventar zemljiške knjige gosposčin, magistratov, mest in trgov, avtorjev Antoše Leskovca, Emice Ogrizek in Miroslava Novaka. Emica Ogrizek je kot dobra poznavalka gradivo pravosodja pred leti pripravila za razstavo s katalogom z naslovom Vojne zgodbe iz sodnega registra: prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor, pozneje pa še razstavo in katalog Državni tožilec v Mariboru, tisk in cenzura 1898–1941.

Zadržni register predstavlja samo prvi del gradiva registrskega sodišča, vendar je v pripravi že drugi inventar, ki bo zajel trgovske registre omenjenega fonda in tako celostno zaključil predstavitev bogatega fonda tega pravosodnega organa.

V uvodu nas avtorica seznanja z nekaj osnovnimi pojmi sodnega registra, ki so nujno potrebni za razumevanje tovrstnega gradiva. Tako so naštetni sodni register kot javna sodna evidenca, registrsko sodišče, ki

